

2010:18

Mörarps kyrka

– invändig renovering och konservering

Antikvarisk kontroll, 2010

Lotta Eriksson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2010:18

Mörarps kyrka

– invändig renovering och konservering

Antikvarisk kontroll, 2010
Mörarps socken, 1311
Helsingborgs kommun
Skåne län

Lotta Eriksson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2010 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2010:18
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Altaruppsats.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

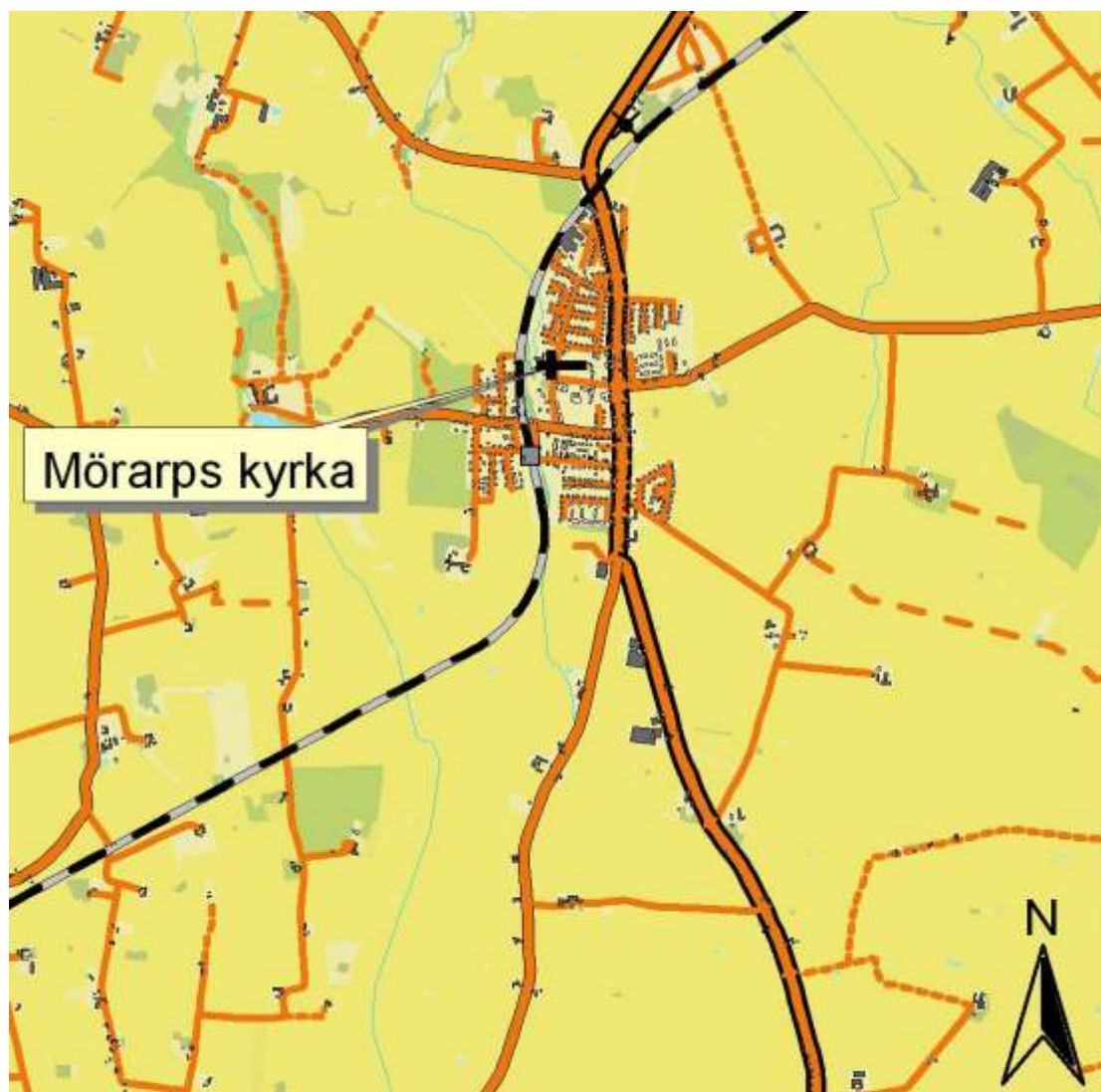
MÖRARPS KYRKA

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter.....	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	6
Utförda åtgärder	8
Väggar.....	8
Valv.....	9
Inredning och inventarier.....	11
Avvikelser från arbetshandlingarna.....	11
Kulturhistorisk bedömning av arbetena.....	11
Iakttagelser under arbetena	11
Litteratur och källor	13
Övriga handlingar med relevans för ärendet	14

Skånekartan med Helsingborgs kommun och Mörarp markerade.

Fastighetskartan, blad 3C3d, med Mörarps kyrka markerad.

Sammanfattning av utförda åtgärder

I Mörarps kyrka har samtliga putsade väggar rengjorts och kalkats. Kyrkans med kalkmålningar dekorerade valv har rengjorts av konservator och vid behov konserverats och retuscherats. Fast inredning och inventarier såsom altarpopsats, predikstol med baldakin, läktarbarriär och pelare samt vapensköld, krucifix och minnestavla har rengjorts och konserverats.

Administrativa uppgifter

Objekt	Mörarps kyrka
Socken	Mörarp, 1264
Kommun	Helsingborg
Regionmuseets dnr	L12.30-243-07
Arbetshandlingar	It Ark arkitektkontor AB 2007-05-10 Konservator Magnus Wihlborg Måleri- konservering
Länsstyrelsens beslut	2007-09-06 dnr 433-33251-07 2007-11-20 dnr 433-57168-07
Byggherre/beställare	Kroppps pastorat
Konsulter	It Ark arkitektkontor AB genom Mikael Forsberg
Entreprenörer	Bröderna Nilssons Måleri AB (gen.ent.) Konservatorer Sandberg AB (konserve- ring)
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikva- rien i Skåne genom Lotta Eriksson
Byggnadstid	januari 2010 – juni 2010
Antikvarisk slutbesiktning	2010-06-10
Kyrkoantikvarisk ersättning	ja

Bild 1: Kyrkorummet sett mot öster.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Mörarps kyrka är ursprungligen en romansk anläggning med rektangulärt långhus med lägre och smalare kor samt absid i öster. Under senare delen av medeltiden har långhuset byggts till åt väster och ett torn tillfogats invid den västra långhusgaveln. Två vapenhus, ett i söder och ett i norr, tillkommer någon gång under senare delen av medeltiden. Det norra vapenhuset säljs år 1748 till släkten Rosensparre för att fungera som gravkor, idag kallat Lagerbringska gravkoret, medan det södra vapenhuset rivs år 1835. Kyrkans äldsta delar är uppförda av tuktad sandsten medan de yngre delarna är av gråsten. Kyrkorummet täcktes ursprungligen av ett plant trätak alternativt stod det öppet upp mot taknock. I början av 1400-talet valvslogs det romanska kyrkorummet med två stjärnvalv i långhuset och ett enklare kryssvalv i koret. En inskription i det östra långhusvalvet daterar kalkmålningarna och eventuellt även valven till år 1432. Ur såväl konsthistorisk som byggnadshistorisk synvinkel intar Mörarps kyrkas stjärnvalv och dess målningar en särställning då stjärnvalven, om de dateras till 1432, är mycket tidiga sådana och de sirliga bladslingornas dekorativa och tidlösa karaktär saknar motstycke i Skåne. Utöver kalkmålningarna i de två stjärnvalven med tillhörande valvpelare finns målningar i långhusets västligaste valv daterade till perioden

1450-1500 samt efterreformatoriska målningar i absidens hjälmvalv. Målningarna kalkades över år 1748 och togs åter fram i samband med 1931 års restaurering. Några ytterligare invändiga arbeten har inte företagits sedan denna restaurering.

Kyrkans fasta inredning och inventarier är från skilda perioder i kyrkans historia. Predikstolen med baldakin är tillkommen 1620 och kompletterad med trappa och trappräcke vid restaureringen 1931. Den var ursprungligen placerad över mittgången men flyttades till sin nuvarande plats år 1769. Predikstolen är snidad i ek med polykromt måleri och förgyllning, delvis originalbemålning bevarad.

Altaruppsatsen är snidad i ek och är stilmässigt utförd i senrenässans år 1634. Ursprungligen stod altaruppsatsen placerad mot absidens östra vägg men flyttades år 1768 till sin nuvarande plats varvid vingpartierna på vardera sidan av altaruppsatsen gick förlorade. De ersattes dock av ett rankverk med dörrar som avskiljer absiden från resten av koret. Altaruppsatsens mittavla föreställande Kristus på korset är signerad Johan Luthman och tillkommen år 1783.

Läktaren i långhusets västra del har ursprungligen varit placerad längs långhusets norra sida. I samband med flyttningen till den nuvarande platsen kapades flera Läktarbarriären är från 1769 med nio rektangulära tavlor föreställande Moses, Johannes Baptista, Marcus, Mattheus, Christus Jesus, Lucas, Johannes, Petrus och Paulus. Moses, Johannes Baptista, Marcus, Petrus och Paulus är målade av Johan Luthman i Helsingborg år 1783 och resterande tavlor av konservator Alfred Nilssons ateljé i Stockholm i samband med kyrkans restaurering år 1931. Läktaren bärs i framkant upp av fyra pelare med dekorativt utformade kapitäl. Pelarna är liksom läktarbarriären målade i grön marmorering.

Kyrkans krucifix är en inhemskt arbete i ek från 1400-talets andra hälft. Korset av furu tillkom vid restaureringen 1931 då krucifixet åter placerades i kyrkan efter att under en period förvarats på Helsingborgs museum. Originalbemålning saknas.

Bild 2 t.v.: På vapenhusets norra vägg fanns hälsovådliga röda alger innan arbetena påbörjades. Väggen har noggrant tvättats och sedan putsats och avfärgats. **Bild 3 t.h.:** På insidan av samtliga fönster i långhus och kor har rännor byggts ner i putsen för att samla upp det kondensvatten som bildas på fönstrens insida. Tidigare har fula rinningar uppstått i fönstersmygarnas underkant.

Utförda åtgärder

Väggar

Kyrkans putsade väggytor där kalkmålningar ej förekommer har rengjorts med torr metod medels wishabsvamp. I vapenhuset fanns begränsade angrepp av ro-safärgade alger/mikroorganismer. Dessa är att betrakta som hälsovådliga och omsorgsfull torrensättning av dessa partier har vidtagits.

Efter rengöring har samtliga väggytor kalkats med svagt pigmenterad kalk, pigment guldockra.. På det utskjutande tegelpartiet på långhusets norra vägg (troligen den gamla rökkanalen) har avfärgningen tonats uppåt för att ge en naturlig anslutning till de ovan liggande partierna som behandlats av konservator.

Endast mycket små putsningar har utförts. På västra sidan av kyrkans gamla sydportal fanns ett större putsparti med bom som dock var sammanhängande vilket medförde att inga åtgärder vidtogs.

Gränsen mellan konservatorsarbetena och de rena underhållsåtgärderna har generellt dragits vid valvens sköldbågar.

Bild 4 t.v.: Målning i långhusets östligaste valv efter avslutad rengöring. Äldre retuscheringar framträder som mörka fläckar i den omålade ytan. **Bild 5 t.h.:** På kalkade ytor mellan de sirliga bladslingorna i såväl det östligaste som det mellersta långhusvalvet framträdde efter rengöring gulaktiga partier. Troligen är dessa spår efter de förstärkningar med kasein som utfördes i samband med målningarnas framtagande på 1930-talet.

Valv

Valven i kyrkans långhus, kor och absid har rengjorts av konservator. För rengöring har generellt wishabsvamp använts för ickebemålade partier medan gommpane använts på målningarna. Vissa av de bemålade partierna har varit i så dåligt skick att konservator helt avstått från åtgärder.

Efter genomförd rengöring diskuterades omfattningen av retuscheringen av konservator och antikvarisk kontrollant, detta gällde framförallt de två östligaste långhusvalven där mesta delen av det medeltida kalkmåleriet finns. Då stora partier av putsen innehöll mycket stor ballast från vilken kalkavfärgningen släppt beslutades att retuschera/färga in ballastkornen där så krävdes för att kalkmålningarna skulle framträda tydligare, ett beslut som togs på pedagogiska och estetiska grunder. Samma motiv låg till grund för infärgning av äldre retuscheringar, tillkomna vid kalkmålningarnas framtagande, där så krävdes för kalkmålningarnas tydlighet gentemot bakgrunden. Inga vidare åtgärder utöver rengöring har utförts på bemålade partier. Mindre fästningsarbeten har utförts. För en vidare redogörelse för arbetenas genomförande se separat konservatorsrapport.

I långhusets västligaste valv förekom två förstärkningsjärn, ett i valkappans hjässa och ett på gördelbågen mot öster. Dessa järn som delvis var rostangripna skrapades rena från färg, stålborstades, blymönjades och målades med linoljafärg. Järnet i valvhjässan som tidigare var vitmålat målades i en stålgrå kulör som

Bild 6: Östra långhusvalvets inskription efter rengöring. Ytor mellan inskriptionens bemålning har retuscherats för att få en tydligare helhetsbild av inskriptionen och öka läsbarheten.

överensstämmer väl med kalkmåleriets gråa kulörer vilket innebär att järnet inte stör intrycket av målningarna på samma sätt som tidigare.

Korvalvets puts och målningar var generellt i bättre skick än långhusets. Inga bompartier förekom i putsen. Den spricka som finns i tribunbågens hjässa har lagats i med bruk men då sprickans storlek varierar kommer troligen inte denna lagning att hålla någon längre tid. Den röda bemålningen i korvalvets hjässa har retuscherats för att framträda som en mer sammanhållen yta.

Absidens hjälmvalv har efterreformatoriska målningar föreställande domedagen med bland annat de dödas uppståndelse på norra sidan. Målningarna var kraftigt retuscherade, troligen i samband med framtagandet. I nederkant av absidmurarna och även korets murar fanns saltutfällning i putsen. Skadad puts knackades försiktigt bort och ersattes med ny. Högre upp på absidens södra mur fanns mögelangrepp som delvis även växte på bemålade partier. Möglet tvättades varsamt bort. Diskussion kring mögelpåväxtens orsak finns under rubriken *Iakttagelser under arbetena*.

Inredning och inventarier

Utöver kalkmåleriet har kyrkans predikstol, altarpopsats, läktarbarriär och pelare, triumfkrucifix, vapensköld och minnestavla rengjorts och där behov förelegat konserverats.

Redogörelse för arbetet på de olika föremålen framgår av den separata konservatorsrapporten. Antikvarisk kontrollant har efter genomgång av skadebilderna med konservator förordat att man förser det östligaste respektive västligaste fönstren på långhusets södra sida med självhäftande solskyddsfilm för att skydda predikstol och läktarbarriär som hade omfattande uppskalningar i målningsskikten orsakade av solbestrålningen.

Avvikelser från arbetshandlingarna

I samband med omkalkningsarbetena aktualiserades frågan med kondensavrinning från samtliga fönster i kor och långhus. Samtliga fönster är utförda som enkelbågar av svartmålat järn med 12 lufter med blyspröjsat färgat glas. Bågarna är inmurade direkt i murverk och ingen öppningsbar del finns. För att lösa kondensvattnets avrinning frästes ett med bågens underkant längsgående spår och tvärställt med detta ytterligare ett spår för avledning av vatten. De frästa spåren målades med oljefärg för att ej suga vatten.

De stora spotlight som var uppsatta i korvalvet har nedmonterats och inte ersatts. Ny belysning skall utredas.

Kulturhistorisk bedömning av arbetena

Arbetena i Mörrarps kyrka har skett i enlighet med av Länsstyrelsen godkända handlingar. Avvikelser från dessa har skett i samråd med antikvarisk kontrollant.

Iakttagelser under arbetena

I samband med besiktning av kyrkans stjärnvalv inför konserveringsarbetenas igångsättande noterades att i de murade skärningspunkterna mellan valvribborna i långhusets östra och mellersta valv fanns runda hål, varav flera var försedda med trätappar. Flera av tapparna hade bemålning i änden, kulör lika omgivande dekormåleri. På äldre fotografier från restaureringen 1931 då kalkmålningarna togs fram kan man också se dessa tapparna. Tapparna är inte genomgående till valvkappans ovansida vilket kontrollerats från kyrkvinden. Syftet med tapparna är inte känt och vid rundfrågning hos i Skåne verksamma konservatorer samt hos Nationalmuseet Köpenhamn framkom inga kända motsvarigheter

Bild 7 överst t.v: Ett av hålen i skärningspunkten mellan valvriibborna i östra långhusvalvet. **Bild 8 ovan t.h:** En annan skärningspunkt i samma valv som föregående bild försedd med trätapp med bemälad ände. **Bild 9 t.v:** Äldre fotografi i ATA tagen i samband med kalkmålningarnas framtagande på 1930-talet. Även på denna bild framträder skärningspunkterna mellan stjärnvalvens valvriibbor med hål, en del av dem försedda med tapper, bland annat skärningspunkten längs till böger på bilden.

Vid rengöring av långhusets bemålade valv iaktogs att i det östligaste valvet hade retuscheringar från framtagandet av målningarna år 1931 även skraffering i putsytan. Liknande skrafferingar förekom inte i långhusvalv nummer två från öster eller korvalvet. Skraffering av nytillkomna/retuscherade ytor var en modell som bland annat riksantikvarie Sigurd Curman rekommenderade vid restaureringar av kulturhistoriskt intressanta byggnader under 1900-talets första decennier. Anledningen till att skrafferingar endast förekommer i ett valv kan vara att det är olika konservatorer som utfört arbetena i de olika valven. Fredrika Mellander Rönn och Hélenè Svahn har i sitt examensarbete *Konservator Alfred Nilsons kyrkorestaureringar 1925-47* studerat ett tiotal kyrkor där Alfred Nilson och hans verkstad varit verksamma. Resultatet av deras studie överensstämmer mycket väl med de äldre konserveringstekniska iakttagelserna i Mörrarps kyrka.

Anledningen till saltutfällningarna och mögelpåväxten på framförallt absidens södra mur men även korets har diskuterats. Den primära orsaken är troligen problem med vattenavrinningen från stuprören på södra sidan. Att denna fukt sedan inte torkar ut kan i sin tur bero på de mycket stora cypresser som växer på en gravplats direkt söder om absiden och lägger dess södra mur i skugga. För att komma tillrätta med fuktproblemet och mikroklimatet i absiden föreslås dels en utredning av vattenavrinningen från den södra sidan och vidtagande av åtgärder för att förbättra denna. De stora cypresserna föreslås tas ner och ersättas av nya då de dels skuggar absidens murverk och dels utgör en fara för kyrkans tak vid till exempel en storm. Då verksamhet inte bedrivs i kyrkorummet bör de båda dörarna i korskranket stå öppna för att öka luftcirkulationen i absiden.

Litteratur och källor

- ItArk arkitektkontor AB: Underhållsplan för Mörrarps kyrka. 2004.
- Liepe, Lena. *Den medeltida träskulpturen i Skåne*. Lund 1995.
- Mellander Rönn, Fredrika & Svahn, Hélène. *Konservator Alfred Nilsons kyrkorestaureringar 1925-47*. Göteborg 2001.
- Rydbeck, Monica: *Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor*. Lund 1943.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

2007-05-10	ItArk arkitektkontor AB: Arbetsbeskrivning
2007-06-19	Länsstyrelsen i Skåne län: Remiss
2007-07-13	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Yttrande
2010-01-05	ItArk arkitektkontor AB: Kallelse bm 1
2010-01-11	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Offert angående antikvarisk kontroll/medverkan
2010-01-14	ItArk arkitektkontor AB: Protokoll bm 1
2010-01-29	ItArk arkitektkontor AB: Protokoll bm 2
2010-02-15	ItArk arkitektkontor AB: Protokoll bm
2010-03-30	Nationalmuseet Köpenham: Mail ang. trätappar i valv
2010-03-31	Konservatorer Sandberg AB: Mail ang. Retuscherings- principer
2010-06-10	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Antikvariskt slutintyg
2010-06-11	ItArk arkitektkontor AB: Protokoll slutbesiktning

Kristianstad 2010-06-18

Lotta Eriksson

Regionmuseets rapportserie 2010

Kulturmiljö

1. Vä 2:107, Vä sn, FU, Anders Edring, 2009
2. Villa Petterssons trädgård – en restaurering, Svalöv sn, AK, Anna Rabow, 2008
3. Marsvinsholms slott – renovering av balustrader, Balkåkra sn, AK, Kristina Nilén, 2008
4. Gravfältet i Färlöv, Färlövs sn, FU + UN, Tony Björk, 1995 – 2005
5. Glimmebodagården – taktäckning, Brösarps sn, AK, Emelie Petersson, 2009
6. Gylstorp. Medeltida odlingslämningar i Visseltofta sn, FU, Tony Björk & Brita Tronde, 2009
7. Väsby kyrka. Bland taklagare och takläggare, Väsby sn, AK, Petter Jansson, 2009
8. Odysse längs Skånes kuster. Kust och Historia i Skåne. Bertil Helgesson, 2010
9. Övedskloster – restaurering av terrassmuren, Öved sn, AK, Kristina Nilén, 2007-2008
10. Stångby kyrka – utvändig renovering, Stångby sn, AK, Cecilia Pantzar & Kristina Nilén, 2005-2006
11. Kristianstads station – antikvarisk förundersökning, Kristianstad, AF, Emelie Petersson & Heikki Ranta, 2010
12. Allhelgonakyrkan i Lund- utvändig restaurering etapp I, Lunds socken, AK/AM, Petter Jansson, 2009
13. Hotade arter och byggnader –tips och råd vid byggnadsvård. PJ, Nils-Otto Nilsson & Åsa Jakobsson, 2009-2010
14. Människan och landskapet –Metodutveckling, etnobiologi för kulturmiljövård. PJ, Åsa Jakobsson, Anki Karlsson & Cissela Olsson, 2010
15. Vrams Gunnarstorps slott – utvändiga arbeten, Bjuvs sn, AK, Emelie Petersson, 2009
16. Ballingstorpsgården, Kviinge sn, AK, Emelie Petersson, 2010
17. Renovering av stenvalvsbro vid Öveds kloster, Öved sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
18. Mörarps kyrka – invändig renovering och konservering, Mörarps sn, AK, Lotta Eriksson, 2010

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

